

La modificació del cap del pegàs a les dracmes emporitanes

L. VILLARONGA

És un fet evident que en algunes de les emissions de les dracmes emporitanes el cap del pegàs es transforma en un petit homenet que s'agafa amb la mà la punta dels peus i va cobert amb un pètasus. Aquest fet, únic en la numismàtica del món antic, fou observat per primera vegada per Sestini¹ en descriure les monedes del museu Hederveriano. El fet s'escampà entre els investigadors i col·leccionistes i ha fet escriure moltes pàgines amb diferents parers; fou Cavedoni² qui desenvolupà la primera teoria, i considerà que era Chrysaor. Chrysaor és el germà de Pegàs, nascuts alhora del coll de la Medusa decapitada. Per justificar la seva opinió addueix que Chrysaor és el pare de Geron, que regnava a les illes Balears, properes a Empúries. Afegeix que junt amb els focs pogué arribar a la fundació d'Empòrion, gent de la Cària, on hi havia la ciutat de Stratonice, la qual portava primitivament el nom de Crysaris i on es conserva la tradició del cavall alat, Pegàs, i del seu germà Chrysaor.

Heiss³ opina, contràriament, que la figureta correspon a Apol·lo, cobert amb el *pilleus* tan conegut a Massàlia.

Pujol i Camps,⁴ de qui transcrivim les següents idees, no acceptà tal interpretació, que considerà fora de lloc i molt rebuscada. El seu argument més important és potser el fet que la figureta no es presenta com un tipus a les dracmes, sinó que és una modificació que s'opera en un d'ells. És rellevant el paràgraf de Pujol i Camps⁵

1. SESTINI.

2. CAVEDONI.

3. HEISS.

4. PUJOL I CAMPS.

5. PUJOL I CAMPS, p. 189.

on diu que la modificació del cap del pegàs deu obeir a una necessitat de les monedes, i que els obridors dels encunys tingueren el bon gust d'idear una figura tant capritxosa com nova.

Sobre aquesta necessitat que aquí apunta hi tornarem, puix que és l'origen de la nostra teoria, que desenvoluparem més endavant.

Pujol i Camps⁶ té la idea que són la representació d'unes divinitats que protegeixen la navegació, el comerç i, en conseqüència, les mateixes monedes: es refereix als Cabirs, els fills de Leda, el culte dels quals prové de tradicions molt antigues. A continuació diu que es podria acceptar la seva posició en el cap del pegàs suposant que fos Càstor l'anomenat Cabir però li falta l'estrella que sempre l'acompanya.

Trobem semblants els arguments proposats en pro del Chrysaor i del Cabir. Són especulacions mitològiques possibles, però de cap manera determinants.

Head⁷ interpreta la figureta com un geni alat. Eros, reconegut per les ales, les orelles del pegàs.

Ni Vives⁸ ni Amorós⁹ s'entretenen a discutir si Cabir o Chrysaor. Es limiten a descriure les monedes amb aquesta particularitat com a representació de Chrysaor.

Guadan¹⁰ considera l'homenet com una representació del Cabir, seguint les idees de Pujol i Camps a l'obra de Delgado, tot i que no hi fa referència. Estima que la modificació del cap del pegàs pogué obeir a una de les tres explicacions següents:

1. Simples estilitzacions del cap del pegàs.
2. El veritable Cabir Dioscur.
3. Deformacions del pegàs cabir, que en alguns casos fa difícil de determinar si el cap del pegàs és el normal o el modificat.

Els casos 1 i 3 es poden reduir a un de sol. De modificacions progressives de la modificació del cap solament, en coneixem una d'una moneda,¹¹ i amb una sola no és possible establir una evolució. Pel que fa al que diu de la dificultat de distingir si el cap és normal o no, és més deguda a l'estat de conservació de la moneda o al de la foto estudiada, ja que si la moneda està ben visible no hi ha mai dubte en distingir el tipus del cap del pegàs.

Restava el cas 2, quan es tracta d'una modificació evident; Guadan n'ha fet un estudi erudit de tots els antecedents.¹² Afegeix que no hi ha una sola classe de Cabir, sinó cinc de ben definides, i infinites variants d'elles.

6. PUJOL I CAMPS, p. 190.

7. HEAD.

8. VIVES.

9. AMORÓS.

10. GUADAN.

11. Vegeu la il·lustració 2, tipus púnic amb el cap estrefet.

12. GUADAN, pp. 279-280.

- Cabir 1. El presenten les dracmes del tipus «rínxol».
- Cabir 2. El presenten les dracmes del tipus de «Serinyà».
- Cabir 3. Diu que és barreja dels dos anteriors.
- Cabir 4. Correspon a les dracmes de Guadan, classe IX, i Amorós III.
- Cabir 5. És una variant de l'anterior, portant el Cabir un pètasus d'ales grans.

Nosaltres acceptem que la transformació del cap del pegàs és ben evident. La cama del homenet no és més que la deformació de la part més ampla del cap i el lla-vi inferior del cavall, i que el braç de l'homenet és la deformació del front i els nar-ris del cavall. El cap és conseqüència del floc de crins i les ales són les orelles del cavall.

Prescindim de la interpretació mitològica de la figura, puix que no ens convenç cap de les teories exposades i no és necessària per a l'estudi numismàtic.

Per a nosaltres, tornant a la idea de Pujol i Camps sobre que el canvi del cap del pegàs fou produït per una necessitat de la seca, la necessitat de la seca fou per esta-bllir una diferenciació de les emissions, i l'únic que pogué motivar-la fou el fet que els romans se servissin de la seca emporitana per encunyar moneda per a les seves necessitats.¹³ I el fet provocà la creació d'un tipus heràldic veritablement diferen-ciador, segons paraules d'Amorós.

EVOLUCIÓ DELS TIPUS DE PEGÀS A LES EMISSIONS EMPORITANES

Per veure les successives representacions del cap del pegàs que poden donar l'evolució de la figureta en què es transforma donem els reversos de les emissions de dracmes emporitanes, classificades pels seus anversos.

Primer, amb el cap del pegàs normal tenim les emissions tipus «Púnic», tipus «Sícul», tipus «de cap petit», tipus de «Serinyà» i tipus de «Rínxol». Les dues da-rteres emissions presenten monedes amb el revers de cap normal i altres amb el cap modificat, són les que fan l'enllaç entre els dos tipus de cap del pegàs.

Segueixen solament amb el cap del pegàs modificat les emissions del tipus de «Llaç», tipus «Amorós III», tipus «Amorós III amb dofi», tipus «Iberitzant», tipus de «Puig Castellar» i monedes amb inscripcions ibèriques.

Vénen després les emissions amb el pes reduït, totes amb el cap modificat. Són els tipus «Amorós V», tipus «Amorós VI», tipus «Amorós VII», i tipus «Amorós VIII». S'acaben les emissions de dracmes i les segueixen les monedes de bronze amb la inscripció ibèrica UNTIKESKEN.

13. VILLARONGA.

EMISSIONS AMB EL PEGÀS NORMAL

1. Tipus «púnic»

Pegàs de l'emissió del tipus «púnic» caracteritzat per presentar en el pentinat espigues que defineixen el cap com de Persèfole. El pegàs és còpia del de les emissions siracusanes, que copien les de Corint.
G.: VI-II-I i II; Amorós; figura 13-1.

2. Tipus «púnic» cap estrafet

Pegàs amb el cap defectuós, és l'única moneda que coneixem. Féu pensar que podria ser un pas intermig de les modificacions del cap del pegàs, però no en coneixem cap més, d'aquestes característiques, que marqui l'evolució.

3. Tipus «sícul»

Amb l'emissió del tipus «sícul», sense espigues en el pentinat, el cap femení esdevé el de l'Aretusa siracusana voltada per tres dofins. El pegàs, com el del millor estil sicilià.

G.: VI-V; Amorós A.

4. Tipus de «cap petit»

El cap femení és petit dintre d'un bon estil sicilià, evolució de l'anterior. El pegàs continua essent de bona qualitat. A la inscripció, la N invertida.

G.: VI-II-III a V; Amorós C.

5. Tipus «Serinyà»

Aquest revers correspon a l'emissió que anomenem del tipus de «Serinyà», ja que les primeres dracmes conegudes precedeixen d'aquest tresor. Tenen un cap gran de bon estil, com també l'és el del pegàs.
G.: VI-I; Amorós B.

6. Tipus «rínxol»

El cap femení es caracteritza per presentar un rínxol que surt enfora per sobre del front. El pegàs comença a perdre el classicisme anterior.
G.: VI-VI; Amorós Da.

EMISSIONS AMB EL CAP DEL PEGÀS MODIFICAT

7. Tipus «Serinyà» modificat

Amb anversos del tipus de «Serinyà» hi ha reversos amb el pegàs de cap normal i d'altres amb el cap modificat enllaçats per algun encuny d'anvers. La modificació del cap tingué lloc dintre d'aquesta emissió.
G.: VIII-I; Amorós I A, B.

8. Tipus «Rínxol» modificat

El mateix succeït a l'emissió anterior ho trobem en aquesta. El cap del pegàs es modifica, amb el mateix anvers hi ha reversos de pegàs normal i d'altres modificats.
G.: VIII-II; Amorós I C.

9. Tipus «Llaç»

Les dracmes que segueixen són les que darrere el coll de l'Aretusa porten un llaç. És una emissió no gaire abundant. La qualitat del pegàs ha disminuït. Sempre presenten el cap modificat.

G.: IX-I; Amorós II.

10. Tipus «Amorós III»

És el grup de dracmes més nombrós que ens ha arribat, totes són de ple domini romà. Guadan les considera ibero-hel·lenes. La figura del cap del pegàs pren una forma molt definida.

G.: IX-II a IV; Amorós III.

11. Tipus «Amorós III amb dofí»

Són les monedes amb anversos iguals al grup anterior, però amb un dofí sota el pegàs. És l'emissió en què la figura del cap del pegàs, traçada amb tota cura, pren més realisme.

G.: X; Amorós III amb dofí.

12. Tipus «Iberitzant»

És un grup en què els anversos perden el bon estil, di-riem iberitzant-se, puix que estan traçats toscament. El pegàs pren formes allargades i la figura és estilitzada.

G.: IX-V.

13. Tipus de «Puig Castellar»

Les primeres d'aquestes drames aparegueren en la troballa de Puig Castellar. Tenen el cap gran i allargat, són de fort gust ibèric. En les monedes que presenten el símbol dofí, la figureta està traçada amb més realisme.

G.: IX-XII.

14. Amb inscripcions ibèriques

Les dracmes emporitanes són imitades pels ibers, que hi posen inscripcions ibèriques. Els estils són variadíssims, com ho són el nombre d'emissions. La figureta pren innumbrables varietats, des de les més realistes a les més esquemàtiques.

G.: XIII.

EMISSIONS DE PES REDUÏT

15. Tipus «Amorós V»

Amb aquesta emissió comencen les darreres emissions emporitanes de pes reduït. Tenen un estil peculiar, lluny del classicisme anterior. El pegàs comença a perdre realisme.

G.: VIII-III. Amorós V.

16. Tipus «Amorós VI»

Emissions que perden la qualitat anterior, encara que l'artista sabé donar-li un sentit agradable. El cap del pegàs estilitzat amb poc realisme.

G.: VIII-IV; Amorós VI.

17. Tipus «Amorós VII»

Són les emissions més romanitzades. El cap del pegàs presenta molt poc realisme. Emissió sense símbol i d'altres amb símbols diversos en el revers.

G.: VIII-V; Amorós VII.

18. Tipus «Amorós VIII»

La darrera emissió de dracmes emporitanes, és molt curta i en l'anvers es presenta l'efígie de Diana. Pegàs molt estilitzat.

G.: VIII-VI; Amorós VIII.

CONSEQÜÈNCIES

Ens hem limitat d'una manera objectiva a exposar els fets, fent el repertori dels diferents reversos de pegàs segons les emissions que ens assenyalen els anversos.

Hem observat un pegàs clàssic en les primeres emissions, en les quals el cap no ha estat modificat. Després segueixen les emissions amb el cap més o menys estilitzat, sense que es pugui establir un ordre. L'únic que és evident és que la figura de l'homenet pren un realisme molt gran en l'emissió del tipus d'Amorós III quan porta el símbol dofí. Hem de remarcar que la mateixa emissió d'Amorós III sense el símbol dofí amb encunys d'anvers similars presenta el cap amb molt menys realisme.

Fet, en aquest estudi, el repàs dels antecedents relacionats amb la modificació del cap del pegàs de les dracmes emporitanes, veiem que fou interpretada per la majoria d'autors com a Chrysaor o Cabir. La nostra posició és la de no veure gaire clares cap de les dues teories.

Per a nosaltres és un fet numismàtic produït per unes necessitats de caràcter tècnic, per diferenciar les noves emissions de les anteriors, succeït a l'arribada dels romans a Empòrion l'any 218 aC, en el moment en què s'encunyaren les dracmes dels tipus de «Serinyà» i de «rínxol».

La seca de plata emporitana en mans dels romans¹⁴ encunyarà per a ells nova moneda per finançar les necessitats militars de l'exèrcit romà en la seva conquesta de la península.

BIBLIOGRAFIA

- AMORÓS, J., *Les dracmes emporitanes*, Barcelona, 1933.
- CAVEDONI, C., «Singularità del Pegaso delle antiche monete di Emporia della Spagna». *Bullettino dell'Istituto archeologico* [Roma] (1841).
- GUADAN, A. M. DE, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*, Barcelona, 1968-1970.
- HEAD, B. V., *Historia Nummorum*, Oxford, 1887.
- HEISS, A., *Description générale des monnaies antiques de l'Espagne*, París, 1870.
- PUJOL I CAMPS, C., «Les monedes d'Empòrion», a les pàgines 114 a 234 del llibre de DELGADO, A., *Nuevo método de clasificación de las medallas autónomas de España*, vol. iii, Sevilla, 1876.
- SESTINI, ., *Descrizione delle medagli ispan appartenenti alla Lusitania, alla Betica e alla Tarracense che si conservano del Museo Hederveriano*, Florència, 1818.
- VILLARONGA, E., «Uso de la ceca de Emporion por los romanos, para cubrir sus necesidades financieras en la Península Ibérica durante la segunda guerra púnica». *Studi per Laura Breglia, parte I. Bollettino di Numismatica* [Roma], suplemento al núm. 4 (1987), pp. 209-214.
- VIVES ESCUDERO, A., *La moneda hispánica*, Madrid, 1926.

14. VILLARONGA.